

ERŐS KINGA

Vörösmarty és a homeopátia

Adalékok egy vers háttértörténetéhez

Néhány éve, miközben a Vörösmarty-kötetemet betűrendes mutatójában egy verset kerestem, véletlenül felfigyeltem Hahnemann című költeményére. Meglepett a cím, ezért kíváncsiságból elolvastam.

1

*Eddig anyag harcolt anyag ellen a bús beteg ágyán,
S durva csatájok közt kín vala élni tovább.
De te jövővel, s a parányokból felidézted az alvó
Szellemeket, s küldéd mesteri büvöd alatt.
S újra szelíd nemtők kísérik az emberiséget,
És a halál retteg gyötreni áldozatit.*

2

*Meghaltál, hogy kötve ne légy egy testhez örökké:
S lelked az ős elemek gyógyerejébe vegyült.*

Sejtésem beigazolódott, hiszen ez az alkalmi vers, amely jelzése szerint 1844. július 27-e előtt született, valóban a homeopátia atyja előtt tiszteleg. Számos kérdést vet fel a költemény, amelyből kitűnik, hogy írója nem csupán tisztelője az orvosnak, de érti gyógyítási módszerének lényegét is. Erre utal a vers néhány kifejezése: „parányokból felidézted”, „szelíd nemtők”, „ős elemek gyógyerejébe”. Honnan ismerte Vörösmarty Hahnemann gyógymódját és annak működési elveit? Miért volt fontos számára, hogy az orvos halálát követő évben verset írjon tiszteletére? Ha ismerte Vörösmarty a homeopátiát, vajon alkalmazta is? Megannyi kérdés merült fel bennem, ezért Vörösmarty levelezésében kerestem válaszokat kérdéseimre.

Hahnemannról és a homeopátiáról

Samuel Hahnemann (1755. április 10. – 1843. július 2.) német orvos volt, aki ásvány- és vegytannal is foglalkozott, felfedezte a mercurius solubilis oldható higanykészítményt. Gyógyszerkutatói során arra a felismerésre jutott, hogy egy nagy adag kinin váltólázat idéz elő, míg egy kis adag megszünteti annak tüneteit. Felismeréséből arra következtetett, hogy a „hasonló a hasonlót gyógyítja”, miszerint az az anyag, amely a betegség egyes tüneteit okozza egész-

seges emberekben, képes meggyógyítani a beteg embereket is, megfelelő hígításban. Gyógymódját 1792-től kezdte el gyakorolni és fejleszteni, módszerének elnevezésére 1807-től a *Homöopathie* szót használta, amelyet a görög homoiosz (hasonló) és a pathosz (szenvedés, kór) szavak összetételéből alkotott. 1810-ben jelent meg Drezdában az *Organon* című munkája, amelyben lefektette gyógymódjának alapjait, megfogalmazta gyógyítási eljárásának tételeit. Módszere kezdetektől heves vitákat váltott ki, és csupán 1819 után terjedt el széles körben, miután több jeles orvos csatlakozott hozzá, és elvei szerint gyógykezelték. Kóczian Mária és Kölnei Livia *Homeopátia Magyarországon 1820–2000* (Noran, 2003) című orvostörténeti munkájából egyértelműen kiderül, hogy 1819-ben császári rendelettel az egész Habsburg Birodalom területén betiltották a homeopátiát, s talán éppen ezért, Magyarországon a reformkor hangulatában igen elterjedt és népszerű gyógymóddá vált. A homeopátiát hasonszenvenek magyarították, vagy szelíd gyógymódnak nevezték. Egyre több orvos tért át erre az új gyógyító módszerre, sokuknak lehetősége nyílt személyesen is találkozni Hahnemann-nal, tőle sajátították el a gyógymód alkalmazását. Mint a szerzőpáros munkájából kiderül, Magyarországot a XIX. század második felére a homeopátia fellegvárának tartották, számos homeopátiás kórház nyílt, köztük az első Pesten a Bethesda, a pesti egyetem orvosi karán pedig közel 33 évig két homeopátiás orvosi tanszék is működött. Az emberek széleskörű érdeklődése a homeopátia iránt a XIX. század végére csökkent, mivel az akadémikus orvoslás jelentős eredményeket ért el. Ennek ellenére a XX. század első felében továbbra is praktizáltak homeopata orvosok, működött kórházi homeopátiás osztály is, míg 1950-től a homeopátiát, más alternatív medicinákkal együtt, nem kívánatos, kapitalista gyógymódnak nyilvánították. Mivel a patikák államosításakor a homeopátiás szereket is be kellett szolgáltatni, a módszer gyakorlása ellehetetlenült. Nem meglepő tehát, hogy amikor napjainkban sorban állunk egy gyógyszerárban, francia és osztrák gyártók homeopátiás készítményeit látjuk reklámozni. Fel sem merül bennünk, hogy e máig sok vitát előidéző gyógymódnak megvan a maga hazai története és művelődéstörténeti beágyazottsága.

Vörösmarty, a „szerhasználó”

Vörösmarty levelezéséből kitűnik, hogy ő maga alkalmazta a hasonszenvi gyógymódot, sőt, másoknak

is ajánlotta, mi több, közvetített a szerhasználatot és kúrát illetően orvos és beteg között. Mindez azért sem meglepő, mert a XIX. század első felében az orvosok mellett számos laikus homeopata is működött, akik mint a módszer hívei, saját környezetükben népszerűsítették a gyógymódot. Érdeemes hosszabban idézni néhány leveléből, amelyeket Stettner (Zádor) György jogtudós, íróval és annak feleségével váltott Vörösmarty. 1833. március 12-én ezt írta: „Boraid setét zöldsárga színben ugyan de somlai töredékeny természetükhöz képest elég tisztán érkezének meg; jóságokról nem ítélek, mert ma vevén be, homoeopathiám tiltja a boritalt. Azonban most csupa legénységéből veszek be, torkom’ dagadozásain akarván segíteni. Három hét múlva megízlelem küldeményedet.” A bejegyzésből kitűnik, hogy torokgyulladásra használt homeopátiás szert, sajnos, az nem derül ki, hogy mit. Feltűnő az is, hogy a homeopata orvosok a szerhasználat idejére tiltották az alkohol fogyasztását, s maga három hétre jósolja az alkoholtól való tartózkodást. Más levelekből arra is találunk utalást, hogy a betegnek be kellett tartania valamiféle diétát a kezelés ideje alatt. 1833. április 12-én így referál a bor-küldeményre: „Boraidat ízleltem, de homoeopathicus szájjal, mert torkom miatt még folyvást gyógyszerezek. Később majd hathatósabb ítéletet hozok felőle.” A bejegyzés érdekessége, hogy Vörösmarty összefüggést vélt felfedezni ízlelőbimbóinak működése és a homeopátiás szer használata között. Ez azért furcsa, mert a gyógymód lényege szerint a vivőanyag semleges ízű vagy édeskés, amennyiben az cukor, a gyógyító alapanyag íze pedig nem mutatkozhat meg a készítményben. Lehet, hogy a költő torokbetegségének tünetei miatt érezte csalókanak a bor nyújtotta ízlésményt? Kiseb betegeskedéseire, megfázásos tüneteire több levélben is találunk utalást, melyekből kiderül orvosa hozzáértése és a költő elégedettsége. 1834. szeptember 27-én így ír Stettneréknek: „Épen Fábiánál lelt ki legelőszőr az alföldi hideg. [...] Lázam Forgó első beadására elmaradt.” Itt kell megemlítenünk, hogy Vörösmarty jó, szinte baráti viszonyban volt Forgó György orvossal, aki nem csupán arról híres, hogy: „A 20-as években hosszabb ideig Kisfaludy Károlylyal mint barátjával, ennek szinte halálaig, lakást és asztalt együtt tartott. A nyelv s hazai tudomány ügyének mindenfelé védője, terjesztője s tetemes áldozatokkal folyvást gyarapítója volt” – mint ezt írja róla Szinnyei József a *Magyar írók élete és munkáiban* (Budapest, Hor-

nyánszky, 1884), hanem 1816-tól Pest vármegye főorvosa, Hahnemann első itthoni követőinek egyike, aki még személyesen tőle sajátította el 1820–21-ben a homeopátiás orvoslás gyakorlatát. Nem véletlen, hogy ő fordította le elsőként magyar nyelvre a homeopátia alapkönyvét, *Organona a gyógyművészségnek, vagy Hahnemann Sámuel homoeopathiája* címmel 1830-ban. Feltűnő tehát, hogy az új gyógymód első publikálása után húsz évvel általa már magyarul is elérhetővé vált a mű. Vörösmarty levelezéseiből kitűnik, hogy a költő nem csupán páciense és barátja volt az orvosnak, hanem bizonyos értelemben a gyógymód népszerűsítője és közvetítője is. Stettneréknek 1834. április 14-én kelt levelében az alábbiakat olvashatjuk. „Leveledet vevén azonnal Forgóhoz mentem, hogy válaszára soká ne várokztassalak, a’ mi ebből áll: Lila fogai, ha feketék is, azért nem veszedelmesek, mindazáltal ki kell huzni, ha majd ingani fognak; addig bántani nem szükséges. [...] Gyurinak azt üzeni Forgó, kímélje magát, kivált az igen hangos beszédétől, éljen az orvossággal ’s étel- ’s italban tartsa magát a’ homoeopathiai rendhez; meg nem mondtam Forgónak hogy tiszta bort iszik; mert ezért megszidta volna, hanem azt üzenem hogy a’ borivást akkorra hagyja, mikor majd én is ott leszek. [...] addig pedig igya inkább az isten adta vizet, mint én 14 hónapig ittam (neki nem kívánom, hogy olly soká igya).” Még érdekesebb egy későbbi levél, melyet 1834. május 3-án ír Stettner feleségének, amely már nem csupán tanácsokat közvetít, hanem konkrét szerhasználati utasításokat is ad, valamint gyógyszerküldeményt is tartalmaz. Érdeemes teljes terjedelmében idézni: „Kedves Barátném! Küldöm a gyógyszereket Aconitum és Pulsatilla. Az Aconitum forróság ellen való ’s ha levelem az orvossággal lányodat forróságban éri, ezt add neki be, ha szinte már kiütött volna is rajta a’ veres. Az Aconitum maga, vigyázat ’s jó ápolás mellett, képes lesz leányodat akármi nemű skarlát vagy veres himlőből kimenteni. Nem tudván Forgó a’ vörös által mit értesz, veres himlőt-e vagy skarlátot, ezen kívül pedig a skarlátnak két külön faja lévén, mindenki más orvossággal gyógyítható, de abban sem bízván, hogy a’ skarlátnak külön fajait megismérhettek, tévedés elhárítására csak Pulsatillát írt. A’ pulsatilla veres himlő (Masern vagy Fleck németül) ellen van. Erre nézve rendelte; hogy ha leányodon már kiütött a’ veres himlő, de levelem érkeztekor épen forrósága van, ne pulsatillát, hanem aconitumot adj neki, ha pedig forrósága nincs, vagy az már megeny-

hült, pulsatillát. A pulsatilla óvó szer gyanánt is szolgálhat neki a' veres himlő ellen, mindaddig, míg az Pápán uralkodik, nyolcad naponként egy port vegyen be. – Forgó tisztel benneteket, Gyurinak jó kedvet, s rendes homoeopathikus életet üzen, míg meg nem erősödik.” A levélből egyértelműen kiderül Vörösmarty közvetítő szerepe az orvos–beteg kapcsolatban, jártassága az orvosi utasítások közvetítésében és laikus homeopátiás ismerete is, hiszen érthetően magyarázza el a szervválasztás mikéntjét, amelyet a homeopátiával foglalkozók kulcsfontosságúnak tartanak a sikeres kezeléshez, hiszen véleményük szerint egy rossz szervválasztás nem hozhatja meg a kívánt eredményt. A levélben említett Aconitum és Pulsatilla ma is használt homeopátiás szer. Előbbi a Materia Medica (szerleírások) szerint az Aconitum Napellus, a sisakvirág hígított kivonata, amelyet többek mellett hirtelen fellépő magas lázra ajánlanak, míg a második szer a kökőrcsin hígított kivonata, melyet nagyon változatos tünetekre javasolnak, többek között fertőző betegségekre is, így a rózsahimlő, a kanyaró és a mumpsz ellen. Érdekes megfigyelnünk azt is, hogy miként említi a Pulsatillát, mint óvó szert, vagyis prevenciós készítményt. Sajnos Forgó 1835-ös halála után megritkulnak az ilyen jellegű levelek, és inkább csak utalás szintjén szólnak a homeopátiáról. Fontos megemlítenünk azt is, hogy levelezőpartnerei közül többen tesznek utalást betegségeikre és azok hasonszerű kezelésére a kor népszerű homeopata orvosainak említésével. Érdekesek levelezéseinek Deák Ferencsel kapcsolatos utalásai, melyekből egyértelműen kiderül, hogy Deák komoly aranyérbetegséggel küzdött, s ebben sikeresen kúrálta őt Bakody József, a kor másik igen népszerű homeopátiás orvosa. Bakody azzal szerzett magának sikert és hírnevet, hogy az 1831–32-es kolerajárvány idején az arzén megfelelő hígításával 223 kolerás betegből 215-öt gyógyított meg, köztük kétszer önmagát is. Eredményeit publikálta, amiért tiltott gyógymód használatával, hamisítással vádolták, sőt, börtönbe is került, majd a meggyógyított betegek tanúvallomása alapján felmentették. Első volt hazánkban, aki Hahnemann útmutatásainak követésén túl a betegeket egyéniségükre szabott szerekkel kezelte. Napjainkban ez bevett gyakorlat, a homeopátiás kezelés során fontosnak tartják a páciens alkati szerének megtalálását. 1846. március 6-án kelt levelében Vörösmarty az alábbiakat írja Wesselényi Miklós-

nak: „Deák itt volt pár hétig. Egészsége és kedve is nem olly jó és vidám mint lenni szokott. Aranyér bántja. Bakody hirtelen meghalván ő is félig meddig az allopathiára szorult.” Bakody 1845 novemberében egy önmagán végzett kinin-ópium gyógyszerkísérletben hunyt el, s úgy tűnik, Deák és Vörösmarty is bizalmas orvos nélkül maradtak egy időre. Erre utal az „allopathiára szorult” kifejezés, mellyel a homeopátia hívei a mai napig az akadémikus orvoslást nevezik. Deák végül talált orvost magának – mint Vörösmartynak írta 1846. augusztus 12-én –, bizonyos Strahl Móriczot, akinek javasolt kúrája azonban – mint ez a későbbiekben kiderült – nem használt neki. Végül rátalált egy másik jelentős homeopátiás orvosra, Attomyr Józsefre, aki sikerrel kezelte őt. Nem tudni pontosan, milyen körülmények hatására, egy időre Vörösmarty az 1850-es évek elején Gárdos János delejes orvosnál kötött ki, aki sebészként, szülészorvosként és homeopátiás orvosként is működött. A levelek tanúsága szerint Vörösmarty vele készítettett gyógyszereket Erzsike lánya számára, s megszervezte azok eljuttatását akkori lakóhelyére, Szentivánra. A levelezésből sajnos nem derül ki, hogy pontosan milyen gyógyszerekről van szó. Szintén ebben az időszakban segít homeopata orvost keresni egy ismerősének, s ebből a Bártfay Lászlónak címzett levélből kiderül, hogy jó viszonyt ápol Haussman Ferenc homeopata orvossal, aki később a pesti orvosegyetem homeopátiás tanszékét vezette. A levelet 1852. november 16-án írta. „Id. Pázmándy Dénes itt lakik Baracsán, írtóztató kínokat szenved arcz- és szájban egy régi köszvény miatt. Sokat beszéltem neki a' homoeopathiáról, (melyet ő már egy időben megkísértett siker nélkül.) Most a napokban erős szenvedései lévén, eszébe jutott, hogy Ürményi is ajánlotta neki a homoeopathiát, mint a' kit Moskovics szinte köszvényből igen szerencsésen kigyógyított valami előttem ismeretlen gitajc nevű gyógyszerrel...” A levél érdekessége, hogy Vörösmarty bizalma, laikus lelkesedése a gyógymód iránt töretlen. Az általa nem ismert, a levélben említett szer nem szerepel a homeopátiás szerleírásban más írásmóddal sem. Nem véletlen az sem, hogy Vörösmarty laikus lelkesedésén túl jó viszonyt ápol korának számos jelentős homeopátiás orvosával, ugyanis szerkesztőként többet tett a homeopátiás gyógymód népszerűsítésének érdekében, mint azt feltételeznénk.

A szerkesztő és a hasonszenvi gyógyászat

A szerkesztő Vörösmarty 1837. február 13-án Kölchey Ferencnek írott levelében általánosságban kifakad a cenzúra miatt az Athenaeum és a Figyelmeztető kapcsán. Jogos kifogásait sorolja, melyek közül érdemes néhányat idéznünk, mert felfedik, hogy a Habsburg Birodalomban betiltott homeopátiát miként érintette a cenzúra, s minderről mit gondolt Vörösmarty. „Minden moccanás zendülési jelenségnek, ’s minden a’ miben lélek van, veszedelmesnek tartatik. A’ tápláló mag kiirtatik, ’s mi csoda, ha a’ megmaradott szalmát, alig a’ barmok eledelét, ember nem szereti? Philosophiait adjunk? de hol vannak philosophusaink? ’s ha volnának egy kettő, ki józanon szól, nem fellegekkel harcol, hanem életbe ható dolgokat beszél, politikainak veszik munkáját, ’s mint ilyen, az Athenaeumba fel nem vehető. [...] Maga az orvos tudomány, nem eléggé szent, hogy istentelen kezeik’ súlyát ne érezze; folyóiratokban a homeopathiáról szólni nem szabad.” Ez a tény minden bizonnyal bosszantotta Vörösmartyt, s megalapozottan feltételezhetjük, hogy igyekezett szerkesztőként azon lenni, hogy népszerűsítse az általa fontosnak vélt gyógymodot. A körülményekhez képest sikeresen, ugyanis az első komoly homeopátiáról szóló értekezések az ő szerkesztői munkája során jelentek meg a Tudományos Gyűjteményben. Figyelemre méltó Toldy Ferenc Vörösmartynek írott levele, mely 1830. február 18-án kelt Göttingai tanulmányútjáról. Fontos tudnunk róla, hogy nem csupán irodalmi kiválóság volt, hanem orvos is. Levelében Toldy saját fordításáról számol be és arról, mit kell kéziratán még pontosítani és ellenőrizni. Mivel levelével egyidejűleg Dr. Hufeland, a porosz király első orvosa átengedte neki fordításra friss tanulmányát a homeopátiáról, ezt küldi meg Vörösmartynek közlésre a Tudományos Gyűjtemény számára. A rendkívül mértéktartó, tárgyilagos tanulmány meg is jelenik (TGY. 1830. III. k. 60–81.) Azonban a szerkesztő Vörösmartynek a fordító távollétében számos intéznivalója akad. „Vidd el ezt Bugáthoz, [...] ’s kérd nevemben, hogy a következőket ne sajnálja suppleálni.” Bugát Pál (1793–1865) orvos, egyetemi tanár volt, az ő nevéhez fűződik az orvosi műnyelv megalkotása. Még 1828-ban a Tudományos Gyűjtemény hasábjain Vörösmarty így írt akkor megjelent könyvéről, a *Magyar-deák és deák-magyar orvosi szókönyvről*: „Meglepve látjuk szorgalma ’s bátorsága után az egész Boncztudomány’ roppant alkotmányát magyar nevekből s műszavak-

ból előállani.” (TGY. 1828. VII. k. 112.) Toldy tehát azért kéri meg Vörösmartyt, hogy Bugáthoz forduljon, mert tudja, hogy jó kapcsolatot ápolnak, valamint ő a legkompetensebb bizonyos hosszasan sorolt fordítói dilemmák eldöntéséhez. „Pag. 7. belladonna, salétrom előkerül az amaurosis pag. 9. az obstrursio, ezek helyett is jó, ha magyar szó állhat.” Ebből a levélből az is kikövetkeztethető, hogy maguk a homeopátiás szernevek e konzultáció nyomán nem lettek magyarítva, mai napig latinul vannak használatban. Másrészt a tünetek, betegségek leírásához magyar szavakat alkottak. „Pag. 7. a’ görcsköhögés, tussis convulsiva, épen nem tetszik; [...] Tudja isten, elhagyott minden szófaragási talentum.” A levélnek van még egy érdekessége, amellyel kapcsolódik a későbbi keltezésű, már idézett Kölcheynek írt levélhez. „A’ censurát Lenhossékra kell bízni, Drescher törül.” Utóbbiról Vörösmarty nem véletlenül írta meg a *Cséplő* című epigrammáját, mivel a cenzor nevének jelentése: csépelni. Minden bizonnyal sikerült is elnézőbb cenzorra bíznia Vörösmartynek a munkát, mert Toldy fordítása megjelent *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a homeopathia ügyében* címmel. Ezzel tulajdonképpen Vörösmarty hozzájárult a téma első komoly magyar nyelvű publikációjának megvalósulásához.

A kör bezárul – a háttértörténet vége

Mindezek alapján érthető, hogy miért éppen Vörösmartyt kérték fel közreműködésre 1844. július 24-én a hasonszenvi orvosok Pesten tartott második nagygyűlésén. Mint az Életképek 1844. július 24-i és július 31-i tudósításaiból kiderül: „A’ lapunkban említett Hahnemann-ünnepély múlt vasárnap 11 órakor reggel, a’ m.t. társaság termeiben, számos hallgatók jelenlétében ment véghez. Dr. Balogh egy igen velős emlékbeszédet tartott; a’ tisztelő verseket Császár, Garay és Vörösmarty uraktól pedig Egressy Gábor jeles színészünk szavallá el. Örültünk, hogy ez ünnepélyt számos urhölgyek, köztük bájos Saroltánk is, díszesíték jelenlétökkel.” Tehát Vörösmarty erre az alkalomra írta a *Hahnemann* című verset, s mivel a gyógymod iránti elkötelezettsége ismert volt kortársai körében, ezért kérték fel alkalmi versírásra. A Honi Irodalmi Hirdető augusztus elsejei számában apróhirdetesként, *Augusztusban megjelenő könyvek* cím alatt ajánlotta olvasói figyelmébe a *Hahnemann Emléke* című könyvecskét, mely tartalmazta Almási Balogh Pál emlékbeszédét és a három verset.